

УДК 340.132:37

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2021-4.9>

М. О. Нікуліна, студентка групи МП19-2, консультант
Юридичної клініки Університету митної справи та фінансів

Ш. Б. Давлатов, кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри правоохоронної діяльності та кримінально-правових
дисциплін Університету митної справи та фінансів

ПРАВОПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ

У статті визначено, що правопросвітницька робота є одним із напрямів діяльності юридичної клініки та розвитку свідомого суспільства. Розглянуто загальновідомі засоби впровадження правопросвітницьких заходів як основних інструментів практичної підготовки майбутніх юристів. З'ясовано, що правопросвітницька робота та правова просвіта в юридичній літературі використовуються як синоніми.

Правова просвіта та правова культура є механізмом сприяння якості та надання практичного спрямування юридичної освіти, що проявляється у створенні для студентів можливості під час навчання набувати необхідних навичок для майбутньої професії.

Доведено, що висвітлення юридичною клінікою результатів своєї правопросвітницької діяльності сприяє поширенню інформації про неї, збільшенню кількості клієнтів для отримання традиційних консультацій у стінах юридичної клініки, що тим самим підвищує професійні навички студентів-консультантів.

Підкреслено, що, оскільки не кожен випускник юридичного факультету може продемонструвати високий рівень фахових знань, участь майбутніх правників у роботі юридичної клініки посилює практичний складник вищої юридичної освіти шляхом створення ефективного механізму з вироблення стійких навичок безпосереднього виконання професійних обов'язків майбутнього юриста.

Участь студентів у діяльності юридичної клініки, зокрема у проведенні правопросвітницьких заходів, розвиває їхні ораторські здібності, уміння встановити психологічний контакт з аудиторією.

З'ясовано, що правова просвіта своєю актуальною, адаптивною тематикою та доступною для розуміння формою надання дає змогу якісно доповнити традиційні суспільні механізми правопросвіти і виховання.

Роз'яснено, що форми прояву правопросвітницької роботи надзвичайно різноманітні – від дистанційних (через мережу Internet) до очних (консультації, інтерактивні заходи, лекції, семінари і т. д.).

У багатьох країнах світу діяльність юридичних клінік передусім спрямовується на юридичне інформування і просвітництво населення у різних формах та проявах.

Таким чином, правопросвітницька діяльність юридичних клінік має різноманітний характер, що зумовлений гнучкістю творчої активності їхніх студентів-консультантів, комунікативною, педагогічною та медіамайстерністю їхніх керівників і викладачів-кураторів.

Ключові слова: юридична клініка, правопросвітницька робота, правова освіта.

M. O. Nikulina, Sh. B. Davlatov. Legal education work as a direction of activity of legal clinic

The article defines that legal education is one of the activities of a legal clinic and the development of a conscious society.

Well-known means of implementing legal education measures are considered as the main tools for practical training of future lawyers.

It has been found that legal education work and legal education are synonymous.

Legal education and legal culture is a mechanism for promoting the quality and providing practical guidance in legal education, which is manifested in the creation of opportunities for students during their studies to acquire the necessary skills for the future profession.

It is proved that the legal clinic's coverage of the results of its legal education activities contributes to the dissemination of information about it, increasing the number of clients for traditional consultations within the legal clinic, which increases the professional skills of student counselors.

It is emphasized that not every law graduate student can demonstrate a high level of professional knowledge, the participation of future lawyers in the work of the legal clinic strengthens the practical component of higher legal education by creating an effective mechanism for developing sustainable skills to directly perform the professional duties of a future lawyer.

The participation of students in the activity of the legal clinic, in particular in conducting legal education activities develops their public speaking skills, the ability to establish psychological contact with the audience,

It was found that legal education with its relevant, adaptive topics and understandable form of provision allows to qualitatively supplement the traditional state and public mechanisms of legal education and upbringing.

It is explained that forms of manifestation of educational work are extremely various: from remote – through the Internet, to face-to-face – consultations, interactive actions, lectures, seminars, etc.

In many countries of the world, the activities of legal clinics are primarily aimed at legal information and education of the population in various forms and manifestations.

Accordingly, the legal education activities of legal clinics have a diverse nature, due to the flexibility of creative activity of their students-consultants, communicative, pedagogical and media skills of their leaders and teachers-curators.

Key words: legal clinic, legal education work, legal education.

Постановка проблеми. Сьогодні державна політика спрямована на підвищення якості юридичної освіти. Одним таких інструментів є розповсюдження правопросвітницьких заходів.

Правопросвітницька робота має на меті налагодження діалогу між юридичною клінікою та громадянами, тому виступає так званою сполучною ланкою у такому ланцюзі, інструментом, завдяки якому кожен має змогу бути юридично обізнаним та захищеним у повсякденному житті.

Оскільки права людини нині є головним пріоритетом у здійсненні національної політики багатьох країн світу, правова освіта повинна допомагати людині толерантно відноситися до себе та інших, відстоювати свої права та виконувати обов'язки, вирішувати громадські проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження та формування методів правопросвітницької роботи присвячено наукові праці таких учених, як А. Галай, В. Стаднік, С. Гречанюк, Є. Соболев, М. Лоджук, Ф. Черніцькі, С. Шатрава, В. Кравчук, А. Поляков та ін.

Мета статті. Метою наукової статті є надання характеристики основних правопросвітніх заходів, здійснюваних юридичною клінікою задля підвищення рівня правової свідомості населення.

Виклад основного матеріалу. Рівень правової обізнаності громадян напряму залежить від сформованої та правильно функціонуючої системи реалізації права, від наявності достатнього рівня правової підготовки фахівців, від якісної, доступної та ефективної правової допомоги та від усвідомлення суб'єктами того, що важливо слідувати правовим приписам.

Одним із джерел розвитку правової культури суспільства є правопросвітницька робота, яка сьогодні є недооціненим інститутом виховання самостійного та свідомого соціуму.

Варто зазначити, що останнім часом упровадження заходів із правопросвіти активізується як актуальний напрям діяльності юридичної клініки.

Юридична клініка закладу вищої освіти дає змогу студентам-правникам проходити практику та здобувати необхідні для майбутньої професії навички шляхом надання безоплатної правової допомоги незахищеним та малозабезпеченим верствам населення.

Юридична клініка функціонує у декількох напрямках: юридичне консультування, наукова робота, правопросвітницька діяльність.

Оскільки остання має вагоме значення, варто більш детально звернути увагу на форми та методи її реалізації, а також визначити та запропонувати перспективи її розвитку.

Правова просвіта в Україні бере свій початок 18 жовтня 2001 р., коли Указом Президента України № 992 «Про Національну програму правової освіти населення» передбачено подальше створення необхідних умов для набуття широкими верствами населення правових знань та навичок у їх застосуванні, забезпечення доступу громадян до джерел правової інформації, а також визначення основних напрямів правопросвітницької діяльності та першочергових заходів щодо їх реалізації [1].

Результатом співпраці Асоціації юридичних клінік України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України, а також Міжнародного фонду «Відродження» був Наказ Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2006 р. № 592, яким затверджено «Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України», а ректорам вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, що здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право», незалежно від форм власності і підпорядкування наказано забезпечити створення юридичних клінік та їх функціонування відповідно до цього Положення [2].

Згідно з Протоколом № 2 Стандартів діяльності юридичних клінік України від 19 червня 2014 р., а саме з п. 1.1.3, діяльність юридичних клінік ґрунтується на принципах верховенства права, законності, об'єктивності, гуманізму, безоплатності надання правової допомоги, конфіденційності, компетентності та добросовісності у виконанні студентами-консультантами своїх обов'язків, уникнення конфлікту інтересів, домінантності інтересів клієнта, повного інформування відвідувачів про правила роботи юридичної клініки, практичної орієнтованості отриманих знань, доступності викладення правового матеріалу, орієнтації на формування конкретних вмінь та навичок [3].

Якщо сприймати юридичну клініку як формування, що займається правозахисною та правопросвітницькою роботою, варто також передбачувати і добровільність та самоврядування такого утворення.

Аналізуючи більшість наукових досліджень з указаної теми, можна сформулювати загальну дефініцію правопросвітницької роботи. Отже, вона являє собою комплекс заходів, які здійснюються студентами – консультантами юридичної клініки, які так чи інакше встановлюють контакт і вдосконалюють правову культуру та свідомість громадян. Такими заходами є: інтерактивні уроки, лекції, вебінари, квести, консультації та роз'яснення, видання статей та посібників, гайдів, розроблення буклетів, запис аудіо- та відеоматеріалів, розміщення правової інформації в мережі Internet та багато іншого.

Ключовими аспектами щодо місця правової просвіти в системі правової освіти є такі позиції:

1. Правова просвіта є складовою частиною загальної освіти України у цілому та раціонально пов'язана з правовим вихованням.

2. Правова просвіта як соціальне явище також забезпечує доступ громадян до правової інформації, формує вміння користуватися нею на власну користь, створює ефективний механізм обміну інформацією правового змісту між населенням.

3. Інтерактивне заняття сьогодні є оптимальною та дуже дієвою формою проведення правопросвітницької роботи недержавними організаціями [4, с. 22].

На думку М.Я. Купчака та О.В. Повстина, правопросвітницькі заходи й методи повинні базуватися на:

- поєднанні правової освіти з професійною підготовкою;
- відкритості та достовірності інформації про всі соціальні, економічні, політичні та суспільні процеси, що відбуваються в державі;
- безперервності в одержанні правових знань;
- організаційних і методичних заходах центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій [5, с. 219].

Залежно від змісту і методики проведення правопросвітницькі заходи можуть бути виховними, навчальними та інформаційними.

Виховні заходи спрямовані на правове виховання населення, формування соціально-правової орієнтації, виховання позитивних уявлень про загальні правові цінності та ідеали.

Навчальні заходи мають на меті формування умінь, навичок та знань. Вони займають основну частку функцій правової освіти, розвивають інтелектуальні здібності слухачів, а також формують правничі уміння та навички у консультантів, які їх проводять.

Інформаційні заходи покликані донести до аудиторії необхідну інформацію. У цьому разі успіх залежить від бажання аудиторії сприймати інформацію, а також від якості наданої інформації. Студенти-правники мають сумлінно опрацьовувати матеріал та вміння акцентувати увагу слухачів на важливому, щоб підвищити рівень засвоєння інформації, адже такий процес залежить від низки особливостей: віку, статі, психологічного стану та ін. Також важливо правильно вибрати оптимальні методи для проведення інформаційних заходів [6, с. 246–247].

У багатьох країнах світу діяльність юридичних клінік передусім спрямовується на юридичне інформування і просвітництво населення у різних формах та проявах. Існує навіть товариство, створене для інформування населення про роботу судів, що має назву Law Courts Education Society [7, с. 188].

Г.В. Татаренко зазначає, що для розроблення комплексу правопросвітницьких заходів необхідні такі заходи:

- формування у суспільстві стійкої поваги до закону;
- підвищення рівня правової обізнаності та юридичної грамотності;
- створення стимулів до законослухняної поведінки, яка повинна стати провідною моделлю соціальної поведінки особи у суспільстві;
- удосконалення юридичної техніки з метою забезпечення зрозумілості, одноманітності тлумачення нормативних приписів;
- проведення просвітницьких заходів серед учнівської та студентської молоді;
- використання сучасних засобів інформування населення про правову політику держави та законодавство;
- необхідно створювати загальні і навчальні телевізійні та радіомовні канали, друковані видання, а також запроваджувати сторінки, рубрики та інші популярні форми надання правової інформації;
- координація діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, навчальних та культурних закладів, засобів масової інформації у сфері правової освіти; залучення населення до системи надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги [8, с. 45–46].

Перед проведенням будь-якого правопросвітницького заходу необхідно добре підготуватися: скласти план заняття, знайти необхідну інформацію та налаштувати себе та взаємодію з аудиторією.

Для студента-консультанта важливо з перших хвилин налагодити дружній контакт з аудиторією, зберігаючи свою авторитетність. Не варто підвищувати тон чи використовувати психологічні маніпуляції.

Добре володіючи матеріалом, майбутній правник має вступити у комунікацію з глядачами, показуючи їх значимість.

Найефективнішою та інноваційною формою взаємодії з аудиторією є інтерактивні заняття. Завдяки постійному розвитку юридичних клінік з'явилася цікава та модерна форма правопросвітницької роботи – Street law (практичне право).

Варто підтримати думку Ф. Черніцькі, А.О. Галая, С.К. Гречанюка та ін., які стверджують, що для якісного проведення інтерактивного заняття передусім необхідне детальне вивчення аудиторії, для якої розробляється програма. Зокрема, варто звернути увагу на психологічні, вікові та інші особливості слухачів [9, с. 25].

Багато юридичних клінік проводять правопросвітницькі заходи на базі закладів освіти.

Важливим моментом під час вибору тематики для проведення правопросвітніх занять є їх адаптивність. Більшість керівників закладів освіти особливо позитивно сприймає ситуацію, коли юридична клініка демонструє декілька програм, з яких слухачі можуть самостійно вибрати тему, яка їх зацікавила. Хоча є випадки, коли аудиторія охоче погоджується і на запропоновану тематику [9, с. 25].

Як показує практика, молодше покоління цікавиться темою захисту прав та свобод громадян, а от підліткам більше до вподоби тема користування банківськими картками та протидія булінгу.

Наступним інструментом упровадження правопросвіти є видання навчальних посібників, курсів лекцій, публікацій у засобах масової інформації (далі – ЗМІ), методичних розробок, буклетів, методичних указівок і рекомендацій із проблемних правових питань, що виникають на практиці. Такі заходи знаходять наукове обґрунтування правопросвітницької діяльності юридичних клінік. Наявність такого напрямку у правовій просвіті населення свідчить про актуальність проблеми правового виховання громадян.

Завдяки ЗМІ юридична клініка популяризує свою необхідність, розширює знання про її діяльність серед населення та підвищує свою клієнтоорієнтованість.

Використовуючи ЗМІ як інструмент для розповсюдження правової просвіти, юридична клініка має викликати бажання у читача звернутися за допомогою, тому завжди необхідно залишати контактну інформацію, щоб громадяни мали можливість звернутися за правничою допомогою.

Розповсюдженими формами правової просвіти населення є публічні консультації, роз'яснення щодо актуальних та проблемних питань у сфері права. Відрізняються такі форми лише кількістю осіб, яким надається правова допомога.

На сучасному етапі консультування населення, розширення доступу до правосуддя, інформування громадян про зміни у чинному законодавстві, упровадження правопросвітницьких заходів більш за все поширюються через мережу Internet. Це швидко та практично. Прикладом є правозахисна організація у Великій Британії, що має назву JUSTICE [7, с. 188].

Такі заходи мають дистанційний характер, адже в умовах пандемії правопросвітницька діяльність має бути адаптованою до сучасних умов.

Лекції, семінари, тренінги є відносно пасивною формою взаємодії з клієнтами, адже орієнтовані на виклад інформації з незначною взаємодією з аудиторією.

Як влучно зазначає І. Юркевич, клініки у своїй діяльності співпрацюють із різними правопросвітницькими проектами. Одним із таких є масштабний загальнонаціональний проєкт Міністерства юстиції «Я МАЮ ПРАВО!», який робить вагомий внесок у життя і функціонування юридичних клінік України, оскільки допомагає студентам-правникам розвивати важливі для вибраної професії soft skills (так звані «м'які навички»). Вони полягають у вмінні налагоджувати комунікацію з різними прошарками населення, швидко знаходити вихід зі стресових ситуацій, мати здатність зрозуміло і чітко доносити інформацію, правильно реагувати на проблему клієнта [10, с. 133].

Студентам – консультантам юридичної клініки варто пам'ятати, що завжди потрібно бути готовим до фідбеку – позитивного чи негативного.

Недостатньо просто поширювати інформацію, потрібно завжди знаходитися у взаємообміні з аудиторією, прикладом такої взаємодії може бути:

- гаряча лінія для запитань та пропозицій;

- якщо йдеться про сторінки у соціальних мережах, то систематично заохочувати аудиторію до діалогу: влаштовувати розіграші, конкурси, інтерактивні ігри по типу «запитання – відповідь».

Отже, правова просвіта відіграє визначальну роль у вихованні толерантного та юридично обізнаного суспільства.

Водночас правопросвітницька робота має усувати конфлікти, що виникають між незахищеними, мало-забезпеченими верствами населення, особами, які опинилися у складних життєвих обставинах, створювати необхідність налагодження комунікації та стратегії щодо підвищення рівня толерантності між усіма громадянами.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи вищезазначене, варто звернути увагу на значимість та необхідність правопросвітницької роботи у діяльності юридичних клінік. Правова просвіта стала одним із невід'ємних складників у функціонуванні останніх. Вона дає змогу студенту побувати на практичному боці своєї майбутньої професії. Звичайно, у такі моменти майбутній правник долає багато бар'єрів.

Знати та правильно користуватися своїми правами та обов'язками – справа кожного, тому тут на допомогу приходить юридична клініка, яка виступає так званим «зв'язним» у суспільстві.

Правопросвітницька робота – шлях до інтелектуально розвиненого соціуму, у якому кожен поважає себе та інших, адже сила – в єдності та спільній меті.

Для активної популяризації правової просвіти необхідна активна участь студентів-консультантів у правопросвітницьких проєктах, залучення їх до наукової роботи, розроблення власного бренду та усунення бар'єрів між майбутнім правником та клієнтом.

Список використаних джерел:

1. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18.10.2001 № 992/2001. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/992/2001> (дата звернення: 25.07.2021).
2. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : Наказ МОН України від 03.08.2006 № 592. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text> (дата звернення: 03.07.2021).
3. Стандарти діяльності юридичних клінік України, схвалені Всеукраїнським з'їздом Асоціації юридичних клінік України (протокол № 2 від 19 червня 2014 р.). URL: <https://legalclinics.in.ua/wpcontent/uploads/2017/07/standarti-diyalnosti-yuridichnikh-kllinik-ukrajini.pdf> (дата звернення: 25.07.2021).
4. Галай А.О., Гречанюк С.К., Соболь Є.Ю. Street law від юридичних клінік як ефективна програма неформальної правничої освіти для підлітків. *Наука і освіта*. 2017. № 4. С. 20–28.
5. Купчак М.Я., Повстин О.В. Правова освіта в системі органів і підрозділів служби цивільного захисту України: мета, завдання та методи здійснення. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2017. № 15. С. 215–221.
6. Правнича клінічна освіта в Україні : навчальний посібник / за заг. ред. В.М. Сущенка. Київ : Ваіте, 2020. 274 с.
7. Поляков А.О. Юридична клінічна освіта: історичний досвід і сучасність. *Педагогічний дискурс*. 2010. Вип. 8. С. 185–191.
8. Татаренко Г.В. Значення правової просвіти населення для формування правової культури суспільства. *Конституційно-правові засади адміністративної реформи в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до 100-річчя СНУ ім. В. Даля, м. Северодонецьк, 24–25 жовтня 2019 р. Северодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2019. 180 с.
9. Педагогічні засади якісного проведення юридичними клініками занять street law: український та польський досвід / С.О. Шатрава та ін. *Наука і освіта*. 2017. № 6. С. 23–30.
10. Юркевич І. Роль юридичних клінік у підготовці професійних юристів. *Актуальні проблеми правознавства*. № 2 (22)/2020. С. 131–135.
11. Кравчук В.М. Роль юридичних клінік у формуванні громадянського суспільства в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 431–436.